

Любов КИЯНОВСЬКА,
доктор мистецтвознавства, професор,
завідуюча кафедрою історії музики
ЛНМА імені М. Лисенка

Музика

як стратегічна проблема української незалежності

Поняття про національну музичну культуру
навіть у деяких колах інтелігенції
жалюгідно примітивне

**Упродовж усієї двадцятирічної історії нашої незалежності
послідовно «здавалися позиції» щодо української музики. Чи
має нехтування музичною традицією безпосередній зв'язок із
подальшими подіями?**

64

Аби відповідати на це запитання, доведеться скористатися аргументами різного рівня та спрямованості. Перший з них – **універсальний**, згідно з яким людина й усе людство перебуває в глибинному співзвуччі з музикою. Тобто музика завжди є найточнішим і найоб'єктивнішим дзеркалом усіх зовнішніх суспільних подій і навіть здатна їх наперед передбачити. На підтвердження цієї дещо містичної позиції звернуся до свідчень і найвидатніших філософів, і вітчизняних науковців, та передусім – до істини, висловленої ще давньокитайським філософом Конфуцієм: «Руйнування будь-якої держави розпочинається саме з руйнування її музики. Позбавлений чистої і світлої музики народ приречений на виродження»¹. А одним з перших у європейській гуманістичній науці нового часу звернув увагу на безпосередній зв'язок суспільства та створеної ним музики, на відображення в ній рівня морального й інтелектуального розвитку видатний український мовознавець і філософ Олександр Потебня. Ще в 60-х роках позаминого століття в листі, написаному з Берліна,

він застерігав: «Є тісний зв'язок між долями музики, з одного боку, й усіх явищ суспільного життя, з другого. Хибний музичний розвиток чи повна відсутність музики у житті особи або частини народу (весь народ без музики немислимий) є хвороба свідомості, яка з необхідністю знайде свій вираз і багато в чому іншому». І додає конкретніше: «Важливо було

«Хибний музичний розвиток чи повна відсутність музики у житті особи або частини народу (весь народ без музики немислимий) є хвороба свідомості...»

б зібрати значну кількість фактів, які характеризують зв'язок музичного розкладу з моральним падінням, яке подекуди помічаємо в нашому народі, й участь у цьому солдатської і міської музики»².

До слова, німці дуже швидко схаменулись і зробили все можливе, аби через свою національну музичну традицію, через піднесення класиків – Й. С. Баха, Л. ван Бетховена, Р. Шумана, Й. Брамса та десятків інших – сприяти вихованню в найширшого загалу, передусім у молоді, патріотичних почуттів і національної гідності. Подібним чином, із щонайактивнішим використанням музичної традиції, об'єднували народи, котрі тривалий час були бездержавними, поляки та чехи, італійці й норвежці. Замислююся, чи ж випадково одним із перших прем'єр-міністрів незалежної Польщі 1919 року став Ігнацій Падеревський, піаніст світової слави,

а прізвище оперного генія Джузеппе Верді розшифровувалось патріотами як символ незалежності (**Viktor Emmanuel Rex di Italia**).

Україна, одна з наймузикальніших націй світу, чи ж використала, як належить, свій потенціал? І так, і ні. Так – у минулому, бо ж передусім завдяки пісні наш народ не втратив своєї ідентичності, продершись крізь

густу сітку антиукраїнських законів, переслідувань аж до фізичного винищення. Ні – бо...

Якщо проаналізувати, як поступово, але неухильно витіснялась українська (україномовна)

...наперед ретельно спланована державна стратегія пригноблення української культурної традиції не викличе жодних сумнівів.

пісня, а тим паче – професійна національна музика з усіх ЗМІ впродовж останніх кількох років, як всі соціально-культурні проекти ретельно оминали україномовні виступи, як дедалі більше зіщулювалася мізерна шпарина, крізь яку на екрани надто рідко потрапляли вже не лише найвидатніші українські хори чи співаки (хори «Думка», «Київ», «Хрещатик», «Дударик», світові зірки українсько-

го походження Вікторія Лук'янець, Олександр Теліга, Зоряна Кушплер або Андрій Шкурган), а й такі демократичні колективи та виконавці, як хор ім. Григорія Верьовки, Ніна Матвієнко, чи навіть естрадні «Пікардійська терція» чи «Орфей», то наперед ретельно спланована державна стратегія пригноблення української культурної традиції не викличе жодних сумнівів. Зрідка, у найбільш невігідний час «проривались» передачі про національних класиків – композиторів і виконавців, але якщо кількісно порівняти їх з розмаїттям фільмів, концертів, інтерв'ю, котрі пропагують російську музичну культуру, то рахунок буде 10:1 на користь останньої. І згаданий рахунок теж аж ніяк не випадковий: це десять наступних кроків до того провалля, в яке хочуть зіпхнути українську мову, культуру й усю націю.

¹ Семененко І. І. Афоризми Конфуція. – М.: 1987. – С. 121.

² Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. – Нью-Йорк, 1992. – С. 58 – 59.

Аргумент другий – цивілізаційний і репрезентативний.

Обсяг і розмаїтість культурних здобутків нації є не лише свідченням певного рівня її духовного й інтелектуального розвитку, а й запорукою поваги народу до неї та істотним імпульсом формування прагнення громадян цієї країни, особливо ж молодшої генерації, віддано працювати на її користь. «Заберіть у Франції сто видатних імен, що залишаться від Франції?». Кожна нація, котра шанує себе, намагається якомога повніше представити свою культуру, на її надбаннях виховати підрастаюче покоління. А на чому ми їх виховуємо?

Нехтіть до самої категорії тонкого художнього смаку (слухна нехтіть – людина з широким культурним обрієм не купиться на дешеві ідеологічні гасла, духовне багатство спонукає до елементарної етичної порядності) заклала в нашу суспільну систему бомбу сповільненої дії. Комуністичне панування ніби минуло, а його настанови про «общность» якось самі по собі лишилися. Рівень загальної естетичної безграмотності українців не просто скандальний – він майже критичний.

Тому й не спрацьовує в нашій державі ще один соціопсихологічний механізм, який допомагає кожній людині почуватися впевнено та гідно й удома, і за кордоном, – свідомість своєї причетності до нації, котра народила геніїв. Причому доволі часто найприроднішими символами виявляються саме музичні. Можливо, через те, що музика найсильніше впливає на підсвідомість, а «інтонаційна пам'ять» передається навіть генетично (сама в цьому колись пересвідчилась: чоловік, котрий народився від батьків-українців у Петербурзі, не знаючи мови, дуже емоційно, аж до сліз, реагував на українські пісні та співав їх з великим почуттям). І в більшості держав цей механізм діє надзвичайно успішно! Наприклад, кожен поляк свідомий того, що він належить до «нації Шопена», а норвежець – до «нації Грига». І, повірте, це для них зовсім не порожні слова! Нещодавній скандал із польськими журналістами, котрі ідентифікували Україну, м'яко кажучи, лише з «гуріями», мав у своїй основі, крім інших, і цю об'єктивну причину – майже цілковиту відсутність українського культурного (пе-

редусім музичного) продукту в світовому духовному просторі.

Тут хотіла б зацитувати Оксану Забужко. Вона, як і значна частка укра-

«Брендом кожної країни – тим, який впливає на зарубіжну аудиторію найбільш безпосереднім та інтимним чином, на найбільш особистому, підсвідомому рівні, – є національна культура».

Знаменитий «Щедрик» М. Леонтовича (яким озвучили навіть культовий американський фільм «Один удома») чи Херувимська № 7 Д. Бортнянського, знані й улюблені в світі – але, на жаль, не ідентифіковані з їх українським походженням...

паспортів» європейських країн, два – засновники національної композиторської школи. І це цілком закономірно. Через музику такі «субтильні позивні» по-

траплять до іноземних «споживачів культурної продукції» навіть швидше, ніж через слово чи навіть через живописний образ, адже вони дуже глибоко зачіпають емоційні струни і найбільше здатні пробудити симпатію до батьківщини творців музичних шедеврів. Знаменитий «Щедрик» М. Леонтовича (яким озвучили

інської творчої інтелігенції, переймається цими проблемами, добре знаючи з власного досвіду та спостережень, як репрезентація національного мистецтва відбувається в багатьох інших країнах: «Брендом кожної країни – тим, який впливає на зарубіжну аудиторію найбільш безпосереднім та інтимним чином, на найбільш особистому, підсвідомому рівні, – є національна культура».

Брендом Польщі в світі був і залишається Шопен, брендом Фінляндії – Сібеліус, брендом Швеції – Пеппі Довга Панчоха і Карлсон, що живе на даху. Приклади взято навмання, такі «культурні паспорти», байдуже, більші чи менші, має кожна «доросла» країна. Це ті найтонші, найсубтильніші – і ой які дієві! – «перші позивні», які країна посилає про себе у світ, викликаючи до себе, часто навіть неусвідомлену, прихильність і довіру. Саме вони творять у свідомості всякого чужинця фундамент для позитивного іміджу країни – «апріорі», ще до всякої іншої про цю країну інформації.

І поки таких культурних «сигналів» Україна не подає, вона завжди залишатиметься на міжнародній арені в амплуа «темної конячки», від якої хтозна, чого чекати. І можна скільки завгодно ... переконувати всіх на всі боки, що ми дуже чемні й гарні, й нас треба всюди прийняти, – але коли за тим немає, попереднім засновком, ось цих самих упізнаваних «брендів», дуже важко таку країну сприймати в позитивному образі³.

Звернімо увагу: серед трьох конкретно названих «культурних

навіть культовий американський фільм «Один удома») чи Херувимська № 7 Д. Бортнянського, знані й улюблені в світі – але, на жаль, не ідентифіковані з їх українським походженням – показують, що могли б зробити національні митці – тільки справді **національні**, і справді **митці!** – як «посли доброї волі» у світі. Але діється скоріше навпаки: виїжджаючи за кордон, сучасні віртуози намагаються сподобатися західній публіці, надаючи перевагу апробованому зарубіжному репертуару, а «своє» – ну, це не для вибагливих європейських слухачів.

Однак саме нині, в складній і неоднозначній ситуації, «музичні позивні» України в світі були б дуже доречними. Вони матеріально продемонстрували б наявність достойної духовної історії, після чого народ, можливо, вже не сприймав б, як «темна конячка». Ще одна маленька цитата із Забужко: «Не забу-

«...поки таких культурних «сигналів» Україна не подає, вона завжди залишатиметься на міжнародній арені в амплуа «темної конячки», від якої хтозна, чого чекати».

ваймо: протягом ста років брендом Росії у світі насамперед були Толстой і Достоевський, і вся більшовицька революція в свідомості західної інтелектуальної й політичної еліти величезною мірою опосередковувалася саме Толстим і Достоевським, як «путівниками» по «загадковій російській душі»⁴. Чи ж українська унікальна музикальність, краса її духовної спадщини, неповторна кордоцентричність, так геніально перевтілена в хорових концертах Бортнянського, Лисенкової музи, хорах Леонтовича й Кошиця, менш приваблива, ніж «загадкова душа»? Риторичне запитання...

³ Забужко Оксана. Вони питають, чи єсть у нас культура // Українська правда, 23 березня 2007 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/23/3220054/>

⁴ Там само.

Аргумент третій – **ментальний**. Народ, котрий хоче ствердитись як повноцінний у колі інших європейських народів, не може ігнорувати власного генотипу, іти всупереч законам національної ментальності. Наша ментальність передбачає особливу схильність до музики, «закодованість» у народних піснях, а також і в професійній творчості, передусім церковній та хоровій, найважливіших етичних і філософських поняттях, історично сформованих в українців. Незнання цієї культурної традиції породжує відчуття меншовартості своєї музичної творчості щодо інших культур Європи, а відтак (навіть підсвідомо) сприяє такому само почуттю меншовартості на більш загальному рівні, в усіх інших сферах, виховує готовність покійно служити сильнішому та самовпевненішому господарю.

В особливо скрутному становищі опинилася саме класична (передусім національна) музична спадщина, яку з пам'яті загалу витравлювали впродовж багатьох десятиліть і яку цей загал сьогодні насправді не знає і знати не хоче. Ах, можна настальгічно зітхнути, де ті часи, коли селянський син Тарас Шевченко авторитетно та влучно судив про концерти Ліста і Серве, Іван Франко писав аж ніяк не профанські «Думки профана на музичні теми», коли кожен українець, котрий шанував себе, уважав за необхідне знати так само, як власну літературу, найкращі сторінки вітчизняної музики і не лишались осторонь світових художніх процесів, коли провідними музичними діячами ставали священники й учителі, історики й політики?! Нині поняття про національну музичну культуру навіть у деяких колах інтелігенції жалюгідно примітивне, лише одиниці виявляють інтерес до вічних духовних цінностей. Якщо самі себе не шануємо, хто ж інший нас пошанує?

На це запитання, мабуть, не один політичний діяч відповів би: «У нас співучий народ, подивіться, якою популярністю користуються народні пісні». І знову не мав би рації. Викинувши зі свого обігу серйозне мистецтво та музику, сучасний український медіа-простір так само спокійно знівелював народну музику в

її первісній чистоті й духовності. Ті рештки українського фольклору, яким годують обивателя (не сприйміть це слово як образ – скоріше як констатацію соціального статусу) в програмах концертів на замовлення, числен-

до музики, «закодованість» у народних піснях...

Наша ментальність передбачає особливу схильність до музики, «закодованість» у народних піснях...

«Колишні руські вельможі і шляхта переходили на латинський обряд, спольщилися і відчужилися українського народу та скріпили не тільки матеріально, але і інтелектуально освічену верству польську».

провести одну історичну паралель. «Становище українського народу в Галичині до злуки її з Габсбурзькою монархією було вельми сумне. Груба темрява і безпросвітність налягли на наш край. Колишні руські вельможі і шляхта переходили на латинський обряд, спольщилися і відчужилися українського народу та скріпили не тільки матеріально, але і інтелектуально освічену верству польську» – такими невітшними рядками починаються спогади «З життя нашого духовенства в першій половині XIX століття» відомого українського публіциста, історика й літературознавця Олександра Барвінського⁵.

Однак після того, як у далекому XIX столітті єпископ Іван Снігурський повернувся з Відня до Галичини, підтримав збирання й опрацювання українських пісень, впровадив музику Бортнянського в літургію практику та заснував хорову школу в Перемишлі, – за якихось 15 років розпочалася «зоря українського відродження в Галичині». 1834-го у Львові М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький заснують «Руську трійцю». І невдовзі на повну силу підноситься український національний рух, формуються культурні центри.

Нині у нас значно кращі об'єктивні обставини, ніж були 180 років тому. Тільки треба розумно й доцільно використати не лише гасла, не лише мітинги та голодування на захист незалежності, а й не забути про велетенський потенціал культури, а для українців передусім – музики, що, закладена впродовж тисячоліть у генетичному коді, через думу, через пісню, через літургію, через спадщину наших найбільших музичних геніїв охороняла нас і не давала нам винародовитись і пропасти.

...кожен українець, котрий шанував себе, уважав за необхідне знати так само, як власну літературу, найкращі сторінки вітчизняної музики і не лишались осторонь світових художніх процесів...

візований пісенний фольклор і цілковите засилля російськомовної розважальної естрадної продукції – на цьому тлі хочемо зберегти національну свідомість? Поринувши в прикрі та виснажливі турботи про хліб насущний, у політичні баталії, чи не відмахуємося ми даремно від тих небагатьох соломинок порятунку, котрі дає нам духовна пожива, високе мистецтво, передусім сила рідної пісні й музики?..

Тому на завершення, повертаючись до однієї з найгаучіших проблем сьогодення – збереження мови, дозволю собі

⁵ Барвінський О. З життя нашого духовенства в першій половині XIX ст. (Частина «Із споминів мого життя»). – Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1912. – С. 1.